

Ideologia ja itsesensuuri

Yleensä sensuurilla tarkoitetaan valtion harjoittamaa tiedonvälityksen ennakkotarkastusta. Käytännössä sensuurista puhutaan myös silloin, kun kyse on kenen tahansa pyrkimyksistä rajoittaa tiedotusvälineiden toimintaa.

Valvonnan tarkoituksena on rajoittaa vastaanottajille tulevien viestien sisältöä. Syynä voi olla huolestuminen kansalle leviävien viestien poliittisesta, moraalisesta tai muuten vallanpitäjien mielestä haitallisesta sisällöstä. Rajoittaja tietää omasta mielestään aina kansalaisia paremmin, mikä alamaisille on hyväksi ja mikä pahaksi.

Räikeimmillään tuloksena on todellisuuden ja siitä tiedotusvälineissä annetun kuvan ristiriita. Vaihtoehtoja on tällöin luottamuksen katoaminen tiedotusvälineisiin, pyrkimys etsiä vaihtoehtoisia tiedon lähteitä ja yhteiskunnallisen järjestyksen vähittäinen rapautuminen. Parempi olisi ollut sallia vähän enemmän kritiikkiä ja moniarvoisuutta, jolloin ongelmiin olisi voitu löytää ratkaisu jo ennen kuin ne kaatuivat käsiin. Tässä kansalaisen vastaus noille paremmin tietäjille.

Neuvostoliitossa ongelmana oli tietysti se, että kun julkisia sanomia valvottiin, ei tarvinnut kiinnittää huomiota siihen, mitä ihmiset todella ajattelevat. Kun sananvapauden aste kasvaa, on yhä tärkeämpää varmistaa, että hallitsevien aatteet ovat myös hallitsevia aatteita. Tässäkin länsimainen järjestelmä toimii tehokkaammin: mielipiteen vapautteen suorastaan kannustetaan, mutta valtavirrasta liiaksi poikkeavia käsityksiä esittävät huomaavat pian olevansa monenlaisissa vaikeuksissa. Syynä itsesensuuriin ei välttämättä

ole aina kuitenkaan pelko. Usein taustalta löytyy eteenpäin pyrkiminen, kannatuksen ja tuen saaminen tai halu valita helpompi tie.

Itsesensuuri on aina tiukempaa kuin sensuuri. Kun sensuuria harjoittaa ulkopuolinen, on aina mahdollista kirjoittaa rivien väliin, mutta kun itsesensuuri ottaa vallan, kirjoittaja ei edes halua kirjoittaa rivien väliin ja kokeilla rajoja. Rajat täytyy havaita ennen kuin ne tulevat vastaan. Kun itsesensuuri kehittyy pisimmälle vakaissa oloissa, siitä tulee osa vakiintuneita ammattikäytäntöjä: on aiheita, joista juttuja syntyy ja toisia, joista ei ole mitään kirjoitettavaa; toisiin aiheisiin löytyy tiedonlähteitä, toisiin ei sitten millään; toiset aiheet voidaan toteuttaa puutteellisinkin lähtein (ja usein juttu syntyy juuri siksi, että tietoja salaillaan), toisista aiheista juttua ei taas synny vaikka tiedot olisivatkin kaivettavissa.

Ei journalismi myöskään neuvostoaikana ollut jatkuvaa konfliktien täyttämää kamppailua sanomisen oikeudesta, vaikka myös sitä oli. Useimmin neuvostojournalismi, samoin kuin länsimainenkin journalismi, perustui opittuihin sääntöihin siitä mikä on mahdollista ja mitä ei tule tehdä. Perestroikan aikana nämä säännöt murtuivat ja ne pantiin uusiksi. Murroskausi vei mennessään suuren osan vanhoista säännöistä eivätkä uudet tavat vielä ehtineet vakiintua. Uusissa oloissa rajat huomataan helpommin ja niihin saatetaan törmätä helpommin. Tästä on yleensä kyse silloin, kun venäläiset toimittajat katsovat, että heitä sensuroidaan. Kyselyjen mukaan sensuroijana onkin nykyisin usein pää-

toimittaja tai omistaja, ei suinkaan vallanpitäjät tai muut toimituksen ulkopuoliset tahot.

On myös aika erikoista, että länsimaissa "sananvapauden sankareiksi" nousevat nykyisin lähinnä ne, jotka tölvivät vieraita kulttuureita ja oman yhteiskuntansa vähäosaisia. Tällaisesta sananvapauden harjoittamisesta ei ole harjoittajalle juuri vaaraa eikä epämiellyttäviä seurauksia. Entä jos nämä sananvapaudesta eniten ääntä pitävät harjoittaisivat vapauttaan joskus myös arvostelemalla oman maansa valtauskontoja, taloudellista epätasa-arvoa, omien yhteiskuntiansa todellisia vallankäyttäjiä ja epätasa-arvoisia rakenteita? Löytyisikö tähän samanlaista rohkeutta?

Venäjällä kiinnitetään huomiota pienen naapurimaan harjoittamaan vähemmistöjen sortamiseen. Se on toki todellista, mutta näiden naapureiden vähemmistöilleen antamat oikeudet ovat kokonaan toista luokkaa kuin Venäjän omien vähemmistökansojen. Myös Suomessa huomiota näytään kiinnitettävän enemmän sukukansojen kohtaloihin Venäjällä kuin inarinsaamen säilyttämisyrityksiin. Ulkomaiden sorretut saavat tukea, jota ei oman maan vähemmistöille anneta samassa määrin.

Suomessa lehtien määrän väheneminen on yksi merkittävä ilmaisunvapauden rajoittaja. Jäljelle jääneet ovat toki hyviä lehtiä ja juuri siksi ne ovat menestyneet. Monipuolisuudestaan huolimatta ne eivät varmasti kata koko sitä mielipiteiden kirjoa, joka vielä 1980-luvulla pääsi julkisuuteen. Englannissa lehdille 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa määrättyt verot tähtäsivät siihen, että lehdistö leviäisi ainoastaan keskiluokkaan, joka ei pyrki horjuttamaan vallitsevaa järjestystä. Tuloksena oli kuitenkin suuri joukko radikaaleja lehtiä, jotka kykenivät toimimaan verosta huolimatta, ja laittomia painotuotteita, jotka eivät maksaneet veroa. Niinpä painovero poistettiin vuonna 1843 eikä "lehdistön vapauden" puolesta taistelleilla ollut mielellään suinkaan sananvapauden laajentamisen ja köyhien äänen kuuluminen lehdistössä.

Päinvastoin, pyrkimyksenä oli avata markkinat laajalevikkiselle porvarillisia arvoja kannattavalle lehdistölle. Englannissa, jossa lehtien levikit olivat suuria, tarvittiin kuitenkin mainontaa lehtien rahoituslähteeksi, minkä seurauksena radikaalilehdistö kuihtui. Ranskassa taas lehtien määrä pysyi suurena, mutta levikit pieninä, ja siellä myös muut kuin valtavirtaa kannattavat lehdet menestyivät vielä toisen maailmansodan jälkeenkin.

Tiukimmillaan itsesensuuri on silloin, kun mieli sensuroi vaaralliset ajatukset jo ennen kuin ne ehtivät muodostua. Mieleen muistuu Pekka Saurin jo vuosien takainen pilapiirros: siinä kaksi miestä keskustelelee. Toinen kysyy: "Kaikki leikkaukset hyväksytään ja mikään rauhanliike ei mäkätä Naton ilmaiskuja vastaan, missä vika?" Toinen toteaa: "Sananvapaus on aina tehokkain tapa hiljentää toisinajattelijat".

Tämä pitää todellakin hyvin paikkansa ainakin niissä maista, joissa esiintyy jonkinlaista mielipiteenvapautta. Tämä käy ilmi esimerkiksi verrattaessa yhteiskuntakriittisten mielipiteiden esiintymistä Suomessa ja Venäjällä. Siellä, missä sananvapauden aste on suurempi, omaa yhteiskuntaa kritisoivia mielipiteitä esiintyy harvemmin, ja siellä missä kriittiset äänet ovat vaikeuksissa valtajulkisuudessa, niitä putkahtelee esiin vaihtoehtojulkisuudessa. Selvästikään kaikkialla sananvapauden voimaa ei ole vielä ymmärretty.

J u k k a P i e t i l ä i n e n

Kirjoittaja on Aleksanteri-instituutin tutkija.